

Жанна Ковба
доцент НТУУ «КПІ», науковий співробітник Центру досліджень історії та культури
східноєвропейського єврейства НАУКМА

Роль Митрополита Шептицького в рятуванні галицьких євреїв у часи Голокосту

Глава Греко-католицької Церкви митрополит Андрей Шептицький все своє життя приніс на олтар служіння Богові, просвітництву українців, їхньому добробуту. Шептицький був взірцем толерантного ставлення до інших конфесій, знання мов, звичаїв, історії народів Галичини. Митрополит знав іврит, їдиш, підтримував приязні стосунки з єврейським релігійним проводом. Не лише священники, але й багато звичайних вірних знали, що Шептицький посилав до свят привітання вірним усіх конфесій, євреям на івриті, жертвував єврейським громадам, гроші на святочні подарунки бідним. Коли митрополит приїздив у якесь галицьке місто чи містечко, його урочисто зустрічали українська громада зі священником, рабин, керівники єврейської громади.

У роки німецької окупації напівпаралізований митрополит Шептицький не лише виступив від імені своєї церкви проти німецької расистської політики, але й очолив акцію морального співчуття та рятування євреїв від неминучої смерті.

Один із парадоксів нинішньої політизованої історії полягає в тому, що все ще актуальні звинувачення Шептицького радянськими і деякими російськими, ізраїльськими істориками у співробітництві з нацистами в тому, що Шептицький був хворий, недієздатний і якщо й знав про переховування євреїв, то схвалював це заради того, щоб повернути їх у християнство. Митрополит Шептицький досі не визнаний Праведником народів світу, хоч його брат Климентій, який був його правою рукою у 1995 р. удостоєний цього звання.

Ці та інші звинувачення, попри масову пропаганду, спростовують незаперечні факти. Вже у міжвоєнні роки Шептицький був духовним лідером українців, для багатьох поляків – відступником і ворогом, для євреїв – одночасно і байдужо незнаним і визнано толерантним провідником чужої релігії. Майже 40 років при різних владах, митрополит Андрей провадив Церкву, приймав політичні рішення завжди з позиції добра власної пастви, толерантності до інших конфесій.

Після реального досвіду більшовицького режиму 1939-1941 рр. митрополит, як і більшість його вірних, привітав німців як визволителів. Незабаром він переконався, що нові окупанти не менше зло, бо нищать не лише духовність, людську мораль, а й фізично – всіх противників свого режиму, а євреїв взагалі викреслюють з карти життя. Митрополит Шептицький був добре інформований про події в краї. Як глава Церкви і духовний пастир він бачив згубний вплив зростаючого терору, деморалізацію суспільства, а найголовніше – насильство, яке охоплювало його власний народ. Хоч, на відміну від більшовицького режиму прямої загрози існуванню Церкви, як організованої структури не було, але зростала небезпека підірвати християнські основи поведінки вірних цієї Церкви.

Людська душа прагне опори. В ім'я порятунку цієї душі, життя, як Божого дару, митрополит Шептицький використовував єдино можливі в цих умовах засоби – протести офіційній владі, відкриті, легальні пастирські листи, послання до священників і вірних, інформацію Ватикану про події в краї, а також організовує таємне рятування людей, які найбільше терпіли – євреїв.

Митрополит не лише не крився зі своїм рішучим засудженням нацистів, насильства серед власних вірних, акцій проти євреїв, але і намагався поширити інформацію про них у вищих церковних колах. У листі до Папи Пія XII від 29-31 серпня 1942 р. Шептицький писав, що “німецький режим є можливо, ще більшим злом, ніж большевицький, майже диявольський” [8, с. 983].

У листі до кардинала Тіссерана від 3 вересня 1942 р. він писав про величезне зло залучення молоді до поліційної служби, масових і поодиноких вбивств: “Наш бідний народ страждає більше, ніж будь-коли і зливи деморалізації заливають цілий край” [5, с. 33-34]

У листі до Папи просив благословення для українців-католиків, які “так страждають і наражаються на велику небезпеку, та ще більший сором”. Насильство та вбивство Шептицький вважав виявом морального упадку. Вони не виправдані тим, що звичайні слабкі люди, доведені до розпачу, вчаться красти та убивати, втрачають відчуття справедливості та людяності.

У своїх посланнях, листах до священників і вірних часів війни Шептицький прямо не обговорював богословські питання, що різнили іудаїзм і католицизм. В умовах щоденної загрози життю євреїв він часто використовував тексти Старого Заповіту, Пророків, Псалмів, які свідчать про мудрість, богообраність євреїв, зв'язок догматів християнства зі Старозавітними законами, Божими Заповідями.

“Чесноту Милосердя захвалюють і поручають многі книги Старого Заповіту. У пророчих книгах, а особливоїм способом у Псалтирі і книгах Мудрості захвалюване милосердя як головна прикмета праведності. Пророк Михей каже: “Скажу тобі, чоловіче, чого треба і чого Господь від тебе вимагав: дій справедливо, люби милосердні вчинки і ходи в покорі перед Господом...”. Ціле Св. Письмо Старого Заповіту повне похвал чесноті милосердя, а особливоїм способом Книги Мудрости” [7, с. 247-249].

Контекст паралелей дає підстави вважати, що митрополит глибоко страждав, усвідомлюючи обмежені можливості свої і Церкви впливати на долю євреїв, але прагнув зберегти у вірних Божий Закон, наголошуючи на святості життя, милосердя до ближнього: українця, єврея, поляка.

Єдине, що Шептицький міг протиставити масовим вбивствам, в тому числі євреїв, була організована мобілізація кліру на повсякденну душпастирську працю, зміцнення внутрішнього життя Церкви як християнської спільноти, заради повернення вірним Божої благодаті, утримання їх від гріха чоловіковбивства і зради. Вже 10 липня 1941 р. Шептицький звернувся до духовенства з посланням про організацію парохії і громади. У скороченому вигляді воно було опубліковано в окупаційній газеті “Краківські вісті” [4], а через Митрополичий Ординаріат (далі – МО) доведено до більшості священників, як керівництво до дії. До речі повний текст послання не допускала до друку ні німецька ні радянська влада. Його опубліковано лише у 2003 р.

Митрополит доручив парохіальним священникам оперативно заопікуватися “провадженням парохії і громади до порядку”; “організувати вибори віта, громадської ради з найпорядніших людей”; “зорганізувати міліцію”; вибрати “трьох найповажніших і наймудріших осіб для мирного поладження усіх спорів у громаді”.

Але основне завдання в час хаосу і руїни протистояти гріхам проти Божих заповідей: “В кінці прошу всіх вас, Дорогі Отці, усильно упоминати нашу молодь, щоби вірністю в заховуванні Б[ожого] закону заслуговувала на Б[оже] благословенство в праці для батьківщини. Нехай не забувають, що ніякі людські згляди [погляди] і ніякі дані приречення не оправдують гріха проти Б[ожої] заповіді. Нехай не забувають, що поступовання [поведінка] оправдане під большевицькою навалою може бути грішне в часах, коли вже того оправдання нема. Можуть прийти хвилі, в яких будуть вам радити поступовання противне вашій совісті і Божому законові, в таких хвилях поступайте завсідги як християни, вірні й послухні Б[ожому] законові [9, с. 13, 14].

Реакція націоналістичних кіл була негативною, митрополита, звісно, шанували, як авторитет. Але у звіті ОУН(б) про роботу на західних землях від 22.07.1941 р. “Послання Шептицького” розглядалося як протидія “нашій організації” [12].

Про те, що такі звернення утримували вірних від антипольських, антиєврейських дій свідчать факти участі українців як в арештах, переслідуваннях євреїв, так і у їхньому порятунку.

Шептицький був поінформований про насильства, в яких брали участь українці, про єврейські погроми, взаємне побороювання двох відламів ОУН – мельниківців і бандерівців, нове протистояння з поляками, вбивства священників.

9 жовтня 1941 р. він звернувся до парохів з листом у супроводі пропозиції-наказу від Митрополичого ординаріату “прочитати з проповідальниці народові і від себе додати пояснення”. Лист мав титул “Про злочин чоловікоубивства”. Фактично це тези майбутнього послання “Не убий!”, оприлюдненого у 1942 р.

“Народ, що привикає до чоловікоубивства, якого не разить, не обурює той злочин втрачає поволі почуття христ[иянської] любови [до] ближнього, привикає до виду ненависті, а поволі перенимається і отруєю ненависті. Зачинає видаватися людям, що ненависть поміж людьми це явище природне, конечно.

... Злочин чоловікоубивства нарушує також найглибші основи культури народу, бо першим постулатом тої культури є пошанування людського життя. Народ, що не уміє людського життя шанувати, це народ дикий, недостойний ставати в ряди з христ[иянськими] народами світа. Нехай наша молодь знає, що нема на світі влади, яка могла би дозволяти одобряти, або наказувати злочин чоловікоубивства. І нема влади, яка могла би розказувати [наказувати] щось противного Божому

законові. Нехай пам'ятають про те, що будучність нашого народу зависить від вірності, з якою будемо сповняти Б[ожий] Закони, нехай пам'ятають, що не тільки великий злочин як чоловікоубивство стягає Б[ожу] кару на весь народ, але й менші злочини, що є все-таки тяжкими гріхами перед Г[осподом] Богом можуть заважати на суді справедливості Всевишнього, в якого руках є доля народів. Від нашої вірності супроти Б[ога] зависить і будуча наша доля” [9, с. 43-46].

У листі немає прямої згадки про євреїв, як народ, але йдеться про вбивство як злочин Каїна, пролиття неповинної крові, що заперечують Божий Закон. Прямо сказано, що “немає влади, яка могла б щось наказувати противне Божому Закону”.

У лютому 1942 р. митрополит звернувся з протестом до Г. Гімлера проти використання української поліції в акціях проти євреїв. Оригінал листа досі не виявлений, але є свідчення осіб, котрі його читали. Кость Паньківський – член Української Національної Ради, рабин Давид Кахане, син рабина, юнак Курт Левін.

21 листопада 1942 р. було опубліковане послання, яке стосувалося п'ятої Божої заповіді “Не убий!”

Митрополит вважав за потрібне фактично повторити зміст попередніх “послань”, пов'язуючи їх з “часами”, які переживало “суспільство”. „На першому місці представимо короткими словами вагу, святість і велич Божого Закону, що велить любити ближніх, як себе самих. А правдива любов обнімає всіх ближніх. Годиться в правді своїх близьких більш, а дальших, чужих менше любити, але християнською любов'ю треба усіх ближніх обніматися. <...> Тому то пресвятої всеобнимаючої християнської любови ближнього для Бога найгірше відрікається і в собі її нищить той, хто допускається страшного мерзенного злочину проти п'ятої заповіді Божої: “Не убий!” Чоловіковбивник виключає себе з тої Божої суспільності, з тої родини, якою по замірам Божим має бути людство. Тяжким гріхом проти суспільності людей чоловіковбивник відділяється від суспільності людей і стягає на себе велику Божу кару у вічності та страшне Боже прокляття на цьому світі [7, с. 259-269].

Вже 3 квітня 1942 р. Митрополичий ординаріат доручає священникам накладати на вірних, які свідомо й добровільно допустилися злочину чоловікоубивства церковну кару прокляття. На час пасхальної сповіді всі “апробовані в єпархії сповідники мають право і гріха і клятву того злочину розрешати. При злочині чоловікоубивства нехай однак сповідники завдають так тяжку покуту, щоби нещасному злочинцеві до смерті пригадувало кров неповинно пролиту” [9, с. 68].

Реакцію священників і мирян на послання, листи, заклики митрополита Шептицького можна прослідкувати за кількістю публікацій у тогочасній українській пресі. Газети “Краківські вісті”, “Львівські вісті” читалися інтелігенцією, багатьма священниками.

Протоколи конференцій священників, листи священників, мирян до митрополита Шептицького свідчать, як про існування зворотнього зв'язку, так і про значення слова Шептицького, впливу Митрополичого ординаріату на дії священників, поведінку вірних [13].

Війна завжди страшна річ. У Галичині вона була особливо страшною. Українці, поляки, навіть приречені на загибель євреї, одночасно могли бути (і були) як жертвами, так і катами.

У більшості спогадів старих галичан найбільшою цінністю, опорою у житті у воєнні роки були віра, Бог, Церква. Кожен окремо, у деяких родинх спільно відмовляли ранішню й вечірню молитви, просили у Бога хліба насущного, вибавлення від лукавого. Як немає статистики вчинених злочинів, так немає статистики злочинів, яких не допустилися люди. У Галичині наворачтали до добра заради ближнього Церква, священники. Допомогти ближньому співчуттям, розрадою, шматком хліба, схованкою в умовах німецької окупації могли лише люди, які мали усвідомлені, а часто навіть неусвідомлені, але закорінені переконання.

Життя неймовірно ускладнювалося. Втримати вірних у християнських чеснотах, у дотриманні Божих заповідей ставало все складніше. По містах і по селах постаті людей немов зігнулися під тягарем, обличчя немов посіріли. Не лише в лісах, а й у містах і містечках множилися озброєні загони: польські, українські, були й єврейські. Вбивали не лише ворогів-німців, стріляли у будь-кого підозрілого, якого з власного бачення визнавали зрадником.

Парадоксальним виглядає ставлення до євреїв. Були злочинці, які вбивали, виказували схованки, були переконані антисеміти, відсторонено байдужі, котрі ставали активними чи ситуативними рятівниками. У цих умовах Католицька Церква і Митрополит об'єднали вірних і духовенство для допомоги гинучим євреям. Церковні ієрархи, парохі, монаші чини в різний час, у

різних обставинах легально і цілком таємно намагалися рятувати і рятували життя людей, приречених на смерть лише за своє єврейство.

Форми допомоги були різні. У липні-серпні 1941 р. були спроби використати авторитет Церкви для впливу на провізоричну українську і окупаційну німецьку владу з метою захисту євреїв-християн. Упродовж усього періоду окупації парафіяльні священники, церковні уряди ідентифікували євреїв як поляків, українців, видаючи фальшиві, або правдиві метрики, свідоцтва про хрещення. Були створені умови напівлегального або нелегального переховування дітей в монастирських захистах, захоронках, сиротинцях.

Парохіяльні священники самостійно переховували євреїв, або знаходили місця у родинах парафіян. Якщо світська людина ризикувала власним життям і життям родини, духовні особи ризикували ще й існуванням монастиря чи парохії, життям багатьох парафіян.

Першу і невдалу спробу легального захисту євреїв, як рівноправних громадян майбутньої української держави зробив митрополит Шептицький. У пастирському посланні до новоствореного українського уряду він наполягав, щоб уряд гарантував безпеку та добробут для всіх громадян “без огляду” на те, до якого віросповідання, народності чи суспільної верстви вони належать. Німці не визнали проголошену державу, але не ліквідували українські представництва у Кракові, Львові. Реальні події: оприлюднені німецькі розпорядження щодо євреїв, погроми, інформація з генерал-губернаторства, зокрема, з Кракова, повідомлення парохіяльних священників про привселюдне знущання над євреями очевидно спонукали Шептицького виступити на захист, хоч би окремої групи євреїв.

16 липня 1941 р. за підписом митрополита від Митрополичого ординаріату до Українського центрального комітету у Кракові було надіслано листа з проханнями про легальну організовану допомогу євреям.

“Митрополичий ординаріат одержав відомість, що в Німеччині узгадують особи жидівського походження, коли вони заслужилися для німецького народу. У нас тепер надсилають комітети з провінції дуже часто прохання, щоби інтервенювати у відповідній владі, щоби узгадали особи жидівського походження, які заслужилися для українського народу, приклад, як жовніри при УГА, чи як літерати пишучи для українського народу оповідання і повісти. У всіх ділянках науки і життя всі правила мають винятки. Може би УЦК звернувся з відповідним проханням до німецької влади, щоби заслужені для українського народу одиниці жидівського народу були трактовані після винятків відповідних законів, коли це можливо й в об’ємі ділянки УЦК є допущальне”.

Відповідь, звісно, була негативною, бо, як писано у відповіді, “комітет займається лише справами українців, а згідно розпорядженням генерал-губернатора від 27 квітня 1940 р. усі питання щодо євреїв перебувають у компетенції німецької влади” [10, с. 39].

Впадає у вічі, що митрополит Шептицький мислить старими категоріями легітимної влади, визнає німецьку законопослушність і культуру, а також сподівається на правомочність української влади. Лише обмеженістю контактів із римо-католицькою курією у Кракові за період радянської влади можна пояснити, що митрополиту та членам ординаріату не були відомі аналогічні без результативні звернення краківського митрополита Адама Сапегі до Польської опікунської ради у жовтні 1940 р. [15, с. 48,49].

Попри фактичну юридичну, легітимну неспроможність організовано опікуватися євреями-християнами Митрополичий ординаріат, деканати, парохіяльні священники не були осторонь єврейських доль. Багато євреїв у надії на порятунок зверталися до священників з проханнями про хрещення. Отримати християнську метрику у багатьох випадках, особливо для жінок і дітей при підтримці інших християн означало шанс порятунку життя. Було відомо, що згідно з німецькими законами, хрещення не змінювало расової приналежності євреїв, отже не рятувало від смерті. Однак явище вихрещення було дуже поширеним у 1941 і у 1942 рр. Священники, котрі уділяли хрещення, ризикували, коли робили це нелегально, а особливо легально, привселюдно демонстративно.

У справах канцелярії Митрополичого Ординаріату збереглися десятки заяв євреїв, підтверджених згодою пароха на хрещення, які надсилалися з проханням про офіційний дозвіл.

За кожною такою заявою – історія людського життя: найчастіше спільні українсько-єврейські родинні зв’язки, цивільні шлюби, укладені в 1939-1941 рр., або плутані пояснення причин зміни віросповідання [14].

Відома громадська діячка, донька вихрещеної ще за часів Австро-Угорщини Іди Шпігель (у хрещенні Ольги) Мілена Рудницька писала, що в час німецької окупації “метрику мами знищили. о.

Даміан Лопатинський видав фальшиву”. Мама Мілени, її брати і вона сама пережили війну [11, с. 49].

Дружина пароха села Зарваниці Марія Головінська згадувала про трагічну ситуацію, коли хрещення не рятувало [6, с. 171, 172]. Однак воно все-таки давало євреям шанс вижити. Більшість прохань про дозвіл на хрещення було написано зі слів прохачів рукою пароха з обов’язковим повідомленням подробиць їхнього життя.

Парохи, як свідчить зміст переважної більшості прохань, добре знали ситуацію тих, за кого вони просили. Трагізм обставин, щире співчуття, надія на Боже заступництво і в жодному випадку не виявлено наголосу на місійності, наверненні, негативізму до іудейської віри [14].

Хрещення євреїв було небезпечним для священників. Отець Омелян Ковч із Перемишлян був одним із тих, хто свідомо, розуміючи небезпеку, відкрито хрестив перемишлянських євреїв. Але він стояв на своєму.

До отця Ковча звернулося майже 800 євреїв. Багато було серед них таких, які йшли лише в надії на порятунок, без релігійних переконань. Сусіди-священники перестерігали о. Ковча, радили публічно і громадою не хрестити [2, с. 113-115].

Син о. Ковча Мирон згадував, що він також просив батька, щоб утримався від хрещення євреїв. “Я кажу татові, – чого ті жиди ще приходять, чей же бачать, що хрещені, що не хрещені – німці не беруть того до уваги, а вбивають усіх їх поголовно, мало того, що виловлюють давніше хрещених, аж до четвертого і п’ятого покоління жидівського походження, а тата їхні охрещення наражають на прикросі з боку німецької поліції” [2, с. 58].

30 грудня 1942 р. отця Ковча заарештувало гестапо. Допити проводились у тюрмі на Лонцького у Львові. Від отця вимагали визнання вини і відмови від подальшого хрещення євреїв, а також відмови від протестів засудження дій німецької влади щодо євреїв. Але він стояв на своєму. Навіть втручання митрополита Шептицького не допомогло. О. Ковча у серпні 1943 р. перевезли до концтабору у Майданеку, де у березні 1944 р. він загинув [2, с. 61-68].

Якщо дорослих хрестили на їхні прохання, то малих дітей, особливо у монастирських сиротинцях і захоронках задля того, щоб мати свідоцтва про хрещення, навчити молитов, та обряду. Постійні перевірки, небезпека доносів вимагала від вихователів не лише одягнути дитині хрестик, але й навчити молитися й хреститися.

Не всіх євреїв хрестили. Бували випадки, коли видавали фальшиві свідоцтва, або дітей чи дорослих, які мали виражені єврейські риси, переховували таємно.

Не були охрещені діти рабина Є. Левіна: ні старший Курт, ні молодший – Натан. Курт, який не був схожим на єврея, переховували як монаха-студита Романа Митку. Він згадував, що брат Володимир Поберейко під час його перебування без документів у монастирському скиті Лужки спеціально їздив з ним у Долину, щоб сфотографувати. “Потім – пише Курт Левін – “кудись пішов і прийшов з документом, що я монах-студит. Я й досі не знаю, як він дістав те посвідчення в Українському комітеті” [16, с. 54, 55]. Фальшиве свідоцтво про хрещення Курту видав сам ігумен Климентій Шептицький. Натана, молодшого брата Курта, який мав яскраво виражені єврейські риси, переховували у монастирі Василян у Підмихайлівцях, де ним опікувався отець Кипріян, згодом у соборі св. Юра.

Жодних письмових вказівок, розпоряджень щодо євреїв крім дозволу на офіційних заявах про хрещення від Митрополичого ординаріату чи митрополита, звісно, не було і не могло бути. Але спогади священників, мирян, врятованих євреїв, свідчать, що це було поширене явище.

Нині неможливо встановити ні кількість випадків, ні обставини, за яких парафіяльні священники, порушуючи заборони німецької влади, долаючи власний страх хрестили євреїв публічно у церкві, часто нехтуючи церковними вимогами проведення катехізації. Не відомою є кількість виданих фальшивих свідоцтв і підроблених парафіяльних записів, які засвідчували католицьке віросповідання євреїв.

Попри те, що юридично християни-євреї, були під загрозою так само як і усі євреї, вони могли звернутися і зверталися до громадських реєстраційних установ – Українського допомогового комітету, Польської опікунської ради за посвідченнями, продовольчими картками, дозволами на проживання, працю.

З ініціативи митрополита Андрея у структурі МО була створена група надійних осіб: священників, мирян, монахів, які поряд з виконанням обов’язків, пов’язаних з їхньою безпосередньою роботою займалися організацією переховування євреїв.

Насамперед це були духовні особи, які працювали у резиденції Шептицького: його секретар о. Володимир Грицай, керівник канцелярії Микола Гальянт, ігумен монастиря студитів Климентій Шептицький – брат митрополита Андрея, парафіяльні священики, чернечі спільноти, зокрема, Студитів, Василіан.

У межах існуючої церковної структури утворився таємний підрозділ, який займався захистом, переховуванням та сприянням безпечному переходу євреїв через кордон до румунської та угорської зон окупації.

Особливо велику організаційну роботу проводив Климентій Шептицький, котрий фактично координував діяльність священиків і ченців у різних монастирях Галичини.

Через отця Івана Котіва, котрий з довоєнних часів мав тісні зв'язки з євреями, які цікавилися християнством, з мішаними українсько-єврейськими подружжями підтримувався постійний зв'язок між єврейською громадою і собором св. Юра. Інформація про можливість звернутися до Шептицького була поширеною серед євреїв у гетто, про що свідчать спогади євреїв, а також долі перехованих.

До отця Котіва безпосередньо зверталися за допомогою жінки й чоловіки з гетто. Отець мав адреси парафіяльних священиків, мирян, ігуменів монастирів, які готові були прийняти дітей чи дорослих, або зібрати для них одяг, харчі. Через нього були налагоджені зв'язки з міською громадою і повітовими відділами Українського допомогового комітету, управою міста Львова, де для євреїв виготовляли “арійські документи”.

До акції порятунку євреїв безпосередньо були залучені отці Іванюк, Пронюк, Будзиновський, Титус, Грицай, Макар. У кожному конкретному випадку була своя історія, свій шлях порятунку. На основі спогадів врятованих і рятувальників можна відтворити певну схему цієї акції. Родичі дітей, дорослі зверталися до мирянина чи священика з проханням про переховування. Інформація про потребуємих передавалася до св. Юра, чи отця Котіва безпосередньо. Там шукали місце і засоби допомоги. Далі у зворотному напрямі передавалося повідомлення коли, куди і до кого звернутися.

Так потрапляли діти до монастиря Студитів. Особистий водій митрополита Іван Гірний згадував, так би мовити, про кінцеву складову появи дітей й передачі їх у монастирі. У серпні 1942 р. він перевіз особистим авто митрополита до монастирів Студитів в Уневі та Якторові понад 80 дітей, серед них були й діти рабина Хамейдеса.

У жіночому монастирі Студиток переховуванням дітей безпосередньо займалася ігумення Йосифа. Дітей найчастіше приєднували до українських, польських вихованців, сиротинців і захоронок, які провадили сестри. Були випадки, коли окремими дітьми опікувалися сестри. Так було з донькою рабина Давида Кахане Рут.

Переховування єврейських дітей було загрозливим для монастиря в цілому та сестер, зокрема. Дітей записували під українськими прізвищами, вчили молитов, мови. Звісно ніде не вказувалося їхнє єврейське походження.

Про ігуменю Йосифу Вітер, яка організовувала рятування єврейських дітей, згадує рабин Кахане.

Одним із основних учасників акції порятунку євреїв та єврейських дітей у чоловічому монастирі Студитів у Львові, був о. Марко Стек, котрий опікувався українськими ідентифікаційними документами, причому не лише для жінок, як у випадку дружини рабина Кахане, а й для юнаків, чоловіків, що уможливлювало їхнє легальне, хай вкрай тривожне життя.

О. Стек координував супровід єврейських дітей по чоловічих монастирях студитів. О. Марко не лише вирішував суто технічні питання: куди саме, коли, скількох дітей передати, а й сам безпосередньо при потребі опікувався ними.

Складною і драматичною була рятувкова акція Студитів, пов'язана з так званою взуттєвою фабрикою “Солід”. Її організував німець монах-студит Петерс, який ще до війни став близькою довіреною особою митрополита. Таємно, як світський комерсант, він у 1939-40 рр. перебував у Кракові, забезпечував зв'язок Шептицького з Римом через нунція Орсеніго. У липні 1941 р. він повернувся до Львова. Для німецької влади грав роль успішного комерсанта. Мав друкарню, зумів знайти цінну на той час сировину – шкіру і організувати фірму взуття “Солід” для обслуговування вермахту. З гетто таємно спровадили єврейських шевців, на фабриці працювали і кілька монахів з монастиря на вул. Петра Скарги. Весною 1942 р., коли почалися масові депортації з гетто Петерс дозволив нелегально переховувати не лише єврейських шевців, а й їхні сім'ї.

У листопаді-грудні 1942 р., коли почалися арешти членів ОУН, гестапо швидко виявило, що антинімецькі листівки друкувалися у друкарні Петерса. У монастирі був проведений повальний обшук. Арештовано Петерса, настоятеля о. Никанора, інших священників і монахів, які були не лише зі Львова. Ситуація вкрай загострилася. Митрополитові прямо вказували на нелояльність кліру до німецької влади.

Але найдивовижніше – схованки євреїв не виявили. Вони лише кілька днів знемагали від спраги, голоду, бо вхід у приміщення фабрики “Солід” був заборонений і охоронявся есесівцями. Потрібне було спеціальне звернення від Митрополичої канцелярії, щоб поновити роботу легальних майстерень “Соліду” [16, с. 283-288].

У монастирях студитів в Уневі, Львові, монастирському скиті в Лужках на Станіславщині війну пережили більше 200 дітей. Так у сиротинці при чоловічому монастирі в Уневі схимник Данило опікувався польськими, українськими і єврейськими дітьми. Одним із його вихованців був 3-х річний син адвоката Ротфельда з Перемишлян Адам Даніель. У 1951 р. Ротфельд разом з іншими польськими і єврейськими дітьми повернувся в Польщу під час акції репатріації польських громадян з Радянського Союзу. В майбутньому він стане міністром закордонних справ Польської республіки й зберігатиме пам’ять і вдячність рятівникам.

Було досить багато випадків, коли священники приймали рішення про порятунок і допомогу євреям самотійно, не маючи можливості отримати пораду чи допомогу з резиденції у св. Юра.

Отець Антон Навольський, парох містечка Товсте, на Тернопільщині, в парохіяльному домі переховував п’ятеро єврейських дітей, якими опікувався сам за допомогою родини церковного старости. Він зумів розмістити у вірних людей шестеро єврейських родин, яким допомагав продуктами та одягом. Пройшов час і можна лише уявити скільки небезпечної щоденної праці самого отця і вірних було покладено, щоб діти й дорослі вижили.

Отець Іван Нагірний з монастиря редemptористів у передміському селі Голоско, розігнаного більшовиками у січні 1940 р. від Українського допомогового комітету отримав право обслуговувати полонених у Львівській цитаделі. Під виглядом монахів у грудні 1941 р. вивів п’ятеро єврейських лікарів. Отець О. Поберейко з Брюхович давав притулок єврейським дітям у сиротинці Василян. Катехит отець Проць із Снятина у власному домі переховував родину Грінбаума – колеги вчителя із гімназії.

Переважно євреїв переховували в глибокій таємниці від оточуючих, щоб не наражати близьких на небезпеку.

Лише через роки з’явилася інформація про Йосипа Сліпого, наступника митрополита Шептицького, який під час війни переховував єврейську родину. Про це цілком випадково розповів сам Сліпий своєму співкамернику сіоністу поету Й. Бухбіндеру [1, с. 32-51].

Переважно священники діяли таємно і розрізнено, на що були свої причини. Не всі парохі і монахи вважали своїм обов’язком переховувати євреїв. Життя було дуже важким, покарання за євреїв не лише ускладнювало б їхнє становище, воно б стягало вину на весь монастир і родину. Курт Левін згадував, якою загрозою для монастиря св. Йосафата була його власна єврейська присутність [16, с. 28]. Були священники, котрі вважали, що євреям допомагати неможливо і непотрібно.

Нацистський терор був спрямований не лише проти євреїв, а й проти поляків та українців, причому священники і монахи не були винятком. Часто їм доводилося рятувати себе, вступатися за парафіян. А вже потім дбати про євреїв. До того ж ситуацію ускладнювали відсутність єдності, взаємної довіри між поляками та українцями. На організаційному рівні між римо і греко-католицьким духовенством не було ні угоди про спільні дії, ні спільних дій для допомоги євреям.

Це не зменшує позитивного впливу духовенства на поведінку парафіян, на ставлення українських і польських організацій опору (ОУН, Армії Крайової) за винятком хіба що червоних партизан (загони Ковпака).

Нині з перспективи часу варто підкреслити, що не було жодного випадку, коли б єврейські діти, жінки, чоловіки, яких переховували священники й монахи, загинули через доноси чи випадковий збіг обставин – обшук, арешт за звинуваченням у зв’язках з ОУН, польським підпіллям, несплату податків.

Лише через багато років в Україні почали з’являтися спогади врятованих дітей та осіб, причетних до їхнього рятування. На жаль, більша частина інформації безповоротно втрачена, бо загинули самі її носії. Нині маємо задокументовані спогади сестри-студитки Хризантії. У документальному нарисі “Історія Святопокровського монастиря Студійського уставу”, який з’явився

після виходу Церкви з підпілля, розкриваються подробиці, які стосуються дружини рабина Кахане та його доньки. [3, с. 8-28].

Спогади тих, що пережили лихоліття одноставно фіксують ауру захисту, духовного Божого імунітету для рятівників і врятованих, силу молитви як духовних осіб так і мирян.

Душпастирська та організаційна робота митрополита Шептицького прямо й опосередковано впливала на священників, вірних, рятуючи від звиродніння, диявольського духу, котрий визволяє найнижчі, приховувані інстинкти, а порядно-нормальних сусідів, міщан, селян перетворює на озвірілий натовп, у якому кожен і всі разом здатні грабувати, калічити і вбивати.

Митрополита Андрея Шептицького і керовану ним Церкву “належно оцінили” владні структури як нацистського, так і більшовицького режимів. Заборони, обмеження, аж до виключення, впливу на паству, шалено-витончена дискредитація, паплюження імені, слова та діла митрополита.

Список використаних джерел та літератури

1. Бухбиндер И. Стихи и проза. Последний первый снег. Стихи. Проза. Перевод с евр. М.: Советский писатель, 1991.
2. За Божі правди і людські права. Блаженний священномученик Еміліан Ковч. – Саскатун. Канада, 1994.
3. Історія Святопокровського монастиря Студійського уставу на основі спогадів її учасників про першу ігуменю мати Йосифу Вітер // Наш монастир. – 1999. – Вип. 2.
4. Краківські вісті. – 1941. – 7 серпня.
5. Кравчук А. Соціальне вчення та діяльність Митрополита Андрея Шептицького під час німецької окупації // Ковчег. – 2000. - №2.
6. Кузьмович-Головінська М. Зарваниця. – Тернопіль, 2000.
7. Митрополит Андрей Шептицкий. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. Послання. – Львів: Вид. ОО Василіан «Місіонер», 1998. – Т.ІІ. – Кн.1.
8. Митрополит Андрей Шептицкий. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. Послання. – Львів: Вид. ОО Василіан «Місіонер», 1999. – Т.ІІ. – Кн.2.
9. Митрополит Андрей Шептицкий. Документи і матеріали (1941-1944). – К.: Дух і Літера, 2003.
10. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк-Торонто, 1965.
11. Рудницька М. Статті, листи, документи. – Львів, 1998.
12. Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф.3833, оп.1, спр.15, арк.11; спр.23, арк.54
13. Центральний державний історичний архів у Львові. Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 18-20; Спр. 39. – Арк. 29; Ф. 201. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 14.
14. Центральний державний історичний архів у Львові. Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 1, 2, 7, 38, 54-55, 102-103.
15. Fijałkowski Z. Kosciol Katolicki na ziemiach polskich w latach okupacji hitlerowskiej. Warszawa, 1985.
16. Lewin K.I. A Journey Through Illusions. – Santa Barbara, 1994.